

УДК 32.019.5

Долганов П. С.

ДИСКУРС НАЦІОНАЛІЗМУ В РИТОРИЦІ ПОЛІТИЧНИХ АКТОРІВ ВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ УКРАЇНИ 2012 РОКУ

У статті здійснюється аналіз ідейних концептів виборчої кампанії політичних партій „Наша Україна” і ВО „Свобода”. Висвітлюються як передвиборчі програмні гасла політичних акторів, так і їх презентація у формі відповідних дискурсивних практик.

Ключові слова: політичний дискурс, націоналізм, економічний націоналізм, виборча кампанія.

Долганов П. С. Дискурс национализма в риторике политических актеров в избирательной кампании в Украине в 2012 году

В статье осуществляется анализ идейных концептов избирательной кампании политических партий „Наша Украина” и ВО „Свобода”. Освещаются как предвыборные программные лозунги политических игроков, так и их презентация в форме соответствующих дискурсивных практик.

Ключевые слова: политический дискурс, национализм, экономический национализм, избирательная кампания.

Dolganov P. S. Discourse of nationalism in the rhetoric of political actors in electoral campaign of Ukraine in 2012

In the article the analysis of ideological concepts of electoral campaign of political parties „Nasha Ukraina” and All-Ukrainian association „Svoboda” is done. Both pre-electoral program slogans of political actors and their presentation in the form of certain discourse practices are lighted.

Key words: political discourse, nationalism, economical nationalism, electoral campaign.

Аналіз розвитку політичних партій Заходу на початку ХХІ ст. засвідчує наступну контрверсійну тенденцію: з одного боку, в їхньому середовищі простежується стійка тенденція до деідеологізації партійних програм, а з іншого – часткова реанімація популярності ідеології праворадикального націоналізму. У своїх передвиборчих кампаніях найпотужніші політичні гравці західних держав сьогодні застосовують стратегію „хапай всіх”, відмовляючись від стійких ідеологічних орієнтацій, властивих попередній епосі, що зумовлювали їх популярність лише серед певної групи електорату за національною, релігійною, етнічною чи іншою ознакою [21, с. 220]. Ідеологічні концепти виборчих кампаній натомість замінюються чітко структурованою раціональною програмою дій, побудованою на засадах прагматичного політичного менеджменту. Однак, з іншого боку, у державах ЄС під впливом напливу мігрантів та загрозою розмивання ідентичності титульних націй відбувається реанімація популярності праворадикальних політичних партій та рухів. Відповідні політичні сили хоча й перебувають на маргінесі політичного життя, однак користуються популярністю частини радикально налаштованого чи протестного електорату та досить часто формують свої фракції у парламентах. Наприклад, у державах ЄС нині діють близько тридцяти ультраправих партій, які в Нідерландах, Франції та Фінляндії навіть спромоглися створити численні фракції у парламентах [23].

У зв'язку з цим, прохід до Верховної Ради України на минулих парламентських виборах праворадикального Всеукраїнського об'єднання „Свобода” йде в руслі сучасних тенденцій розвитку партійно-політичних систем європейських держав з тією лишень відмінністю, що в останніх причиною популярності ультраправих сил є інтенсивні міграційні процеси, тоді як в

Україні можна вести мову хіба що про страх перед загрозою напливу іноземних мігрантів у майбутньому. Такий стан речей обумовлює значну дискретність причин реанімації популярності праворадикальних політичних сил в українському випадку.

Виборча кампанія, яка передувала проході однієї з праворадикальних політичних партій до українського парламенту, подекуди супроводжувалася інтенсивною ультраправою риторикою у ЗМІ. Здійснений аналіз засвідчує, що найпошлідовніше ультраправі ідеї висловлювалися представниками двох знаних в Україні політичних акторів – Всеукраїнського об'єднання „Свобода” (ВО „Свобода”) та „Нашої України”. Означене вище актуалізує завдання дискурсивного аналізу передвиборчої риторики цих політичних партій та ідейних концептів їхньої виборчої кампанії. Реалізацію цього завдання втілюватимемо, застосовуючи елементи компаративного аналізу. Почергово здійснюватиметься аналіз відповідних націоналістичних концептів у передвиборчих програмах партій, їх презентація у формі конкретних дискурсивних практик та міжетнічний контекст відповідної риторики у суспільно-політичній, культурній та соціально-економічній сферах. Акцентування уваги на останніх обумовлюється відповідним структуруванням передвиборчих програм досліджуваних політичних акторів, квінтесенцією якого стало концептуальне передвиборче гасло ВО „Свободи” – „Своя влада – Своя власність – Своя гідність...”.

У суспільно-політичній сфері можемо виокремити такі програмні елементи, на яких у передвиборчій риториці ВО „Свободи” та „Нашої України” була сфокусована значна увага та які позначилися націоналістичною домінантою: реформа процедури фіксації народження та реєстрації громадянства в Україні, запровадження кримінальної відповідальності за деякі аспекти політичної діяльності, реформування основних засад конституційного ладу держави. Передвиборча програма ВО „Свободи” містить чітку структурно-логічну схему, в якій послідовно сформульовані пропоновані зміни у вищезгаданих сферах.

Перш за все, лідери ВО „Свобода” пропонують здійснити реформу процедури фіксації народження та реєстрації громадянства в Україні, запровадивши до неї новий елемент: графу про національність громадянина [18]. Окремим пунктом програми, що йде у руслі цих змін, є також теза про необхідність законодавчо зобов'язати всіх українських політиків обов'язково вказувати у своїх біографіях національну приналежність. Ці зміни, згідно задуму лідерів партії, мають стати передумовою реалізації системної реформи основних засад конституційного ладу держави. ВО „Свобода” у своїй „Програмі захисту українців” висловлює ідею встановлення в Україні пропорційного представництва „...в органах виконавчої влади українців та представників національних меншин” [18].

Припускаємо, реалізація такої програми має на меті ліквідацію в Україні режиму інонаціонального корпоративного авторитаризму, що декларувалося у передвиборчій риториці партії як першочергове політичне завдання. Офіційних часопис ВО „Свободи” з однойменною назвою буквально переповнений закликами до повалення кланово-олігархічного режиму: „Опри те, що формально наша держава зараз є незалежною і має всі атрибути державності, насправді вона є об'єктом нещадної експлуатації „перифарбованих” компартійних і комсомольських функціонерів, колишніх кагебістів і кримінальних елементів; вони об'єдналися в потужний кримінально-олігархічний клан, який шаленими темпами грабує українців” [13, с. 1]. Автор іншої статті на шпальтах тієї ж газети констатує аналогічне: „28 жовтня вирішується доля України. Це вибір між чорним і білим. Або ми житимемо в українській Україні, або – в московсько-комуністично-більшовицькій, якщо залишимо при владі донецький кримінальний олігархічний клан” [9, с. 3]. Подібні висловлювання можна було знайти майже в усіх номерах офіційного часопису партії та почути в агітаційних виступах більшості її лідерів під час виборчої кампанії.

Водночас констатуємо, що у цій риториці відсутній відвертий міжетнічний контекст проблеми. Майже скрізь він завуальований висловлюваннями „кримінально-олігархічний клан” та „московсько-більшовицька влада”. Однак у самій передвиборчій риториці міститься недвозначний натяк на іноетнічне походження представників нинішнього українського

політичного істеблїшменту: „...клан, який шаленими темпами грабує українців”, „або ми житимемо в українській Україні, або – в московсько-комуністично-більшовицькій...”, „...проти цього антинародного режиму, що, як упир, висмоктує з нації її сили та життя”, „я хочу щоб в Україні українська нація розвивалася як представник національної більшості” [13, с. 1; 9, с. 3; 15, с. 4; 5]. Звідси висновуємо, що запропоновані конституційні зміни в Україні спрямовані на усунення від влади представників великого бізнесу із числа національних меншин.

Ще одне нововведення, розпропагандоване лідерами ВО „Свобода” у передвиборчій агітації, полягає у запровадженні кримінальної відповідальності „...за будь-які прояви українофобії” [18]. При цьому відсутнє чітке визначення того, які дії можна вважати українофобськими. При такому стані речей за цей злочин можна буде покарати кого завгодно, як це відбувалося в СРСР із „ворогами народу”. Сама ж риторика із застосуванням слова українофобія в різних варіаціях відповідає кращим традиціям радянського тоталітарного політичного дискурсу: „тільки разом, спільними зусиллями ми переможемо українофобські сили”, „...українофобія і україноненавистництво вийшли в ранг державної політики” [10, с. 6; 4]. Застосування цих есхатологічних для нації висловлювань, спрямоване на формування атмосфери апогею дуалістичного протистояння світливих сил добра в особі українського націоналізму, абстрактному узагальненому образу зла, який представлений чи то кланово-олігархічною владою, чи московсько-більшовицьким режимом, чи, насамкінець, українофобськими силами. „Ці вибори – це вибори між білим і чорним, між перспективою побудови Української національної держави та поверненням до неволі і тоталітаризму”, – зазначає О. Тягнибок в одному зі своїх виступів [16, с. 3]. Дискурс виборчої кампанії ВО „Свобода” буквально переповнений висловлюваннями такого стибу.

Остання стала на шлях цілеспрямованого нагнітання атмосфери загроженості, в якій перебуває нація, зумовленій ворогами, що оточили її звідусіль. При цьому пропонується чіткий вихід із ситуації, що склалася: „Зі всіх опозиційних партій лише „Свобода” може встати на рішучий захист та атаку наших ворогів” [19, с. 3]. Відповідний дискурс можна порівняти із радянською пропагандою періоду масових репресій, коли так званих ворогів народу (українофобські сили) проголошували винними в усіх „земних гріхах” та кризовому становищі держави. Таке цілеспрямоване конструювання образу ворога є невід’ємним елементом тоталітарного політичного дискурсу.

Поряд із застосуванням методу деперсоніфікації так званих українофобських сил шляхом використання висловлювань на кшталт „кланово-олігархічна влада”, „колишні кагебісти”, „кримінальні елементи” представники ВО „Свободи” часто вдавалися і до їх персоніфікації: „...відомого українофоба – Сергія Ківалова”, „українофоби Колесніченко і Табачник” тощо. [20, с. 6; 5]. Однак як у першому, так і в другому випадках відсутнє відверте ототожнення українофобських сил із конкретними національними меншинами, що проживають на території України, та застосування до них принципу колективної провини. Відповідний контекст є завуальованим та містить лише приховані натяки, які можна помітити у використанні прізвищ конкретних політиків, часто вживаних висловлюваннях „московський”, „більшовицький”.

Цікаві висновки напрошуються і якщо простежити етимологію слова „українофобія”. Дослівно воно означає страх перед усім українським. Тому, якщо у радянській дискурсивній практиці „ворог народу” асоціювався із антирадянською діяльністю, тобто людей звинувачували за конкретні дії, то ВО „Свобода” пропагує їх переслідування за особистісні психологічні проблеми – панічний стан страху перед усім українським, який, якщо розглядати слово у виключно етимологічному контексті, не має нічого спільного з конкретною дією. Хоча аналогічну етимологічну операцію можна здійснити і з категоріями „ксенофобія” та „гомофобія”, які міцно утвердилися у сучасному публіцистичному та науковому лексиконі. Звісно, мається на увазі нагнітання страху, що завжди провокує радикалізацію світогляду людей та спонукає до агресивних дій. Однак у програмних засадах

ВО „Свободи” пропонується введення кримінальної відповідальності не за пропаганду українофобії, а за будь-які її прояви, що уможлиблює довільну кваліфікацію будь-яких дій як злочину.

В. Ющенко та його політична партія „Наша Україна” у недавній передвиборчій кампанії виступили одним блоком із такими відомими, але не надто популярними серед електорату політичними силами, як Конгрес українських націоналістів (КУН) та Українська народна партія (УНП). Можливо, це й призвело до того, що передвиборча риторика „Нашої України” набула праворадикальних рис. Як і ВО „Свобода”, представники „Нашої України” підтримали ідею реформи процедури фіксації народження та реєстрації громадян України [17, с. 4]. Однак програмні засади цієї політичної партії у порівнянні з їхніми опонентами виглядають дещо розмитими та не так чітко структурованими. Хоча лідери „Нашої України” і не пропонують запровадити в Україні відсоткову квоту представництва в уряді для національних меншин, однак підтримка законопроекту про включення граfi „національність” до паспорта громадянина України, припускаємо, переслідує аналогічну мету: усунення „чужого” корпоративного авторитаризму. „Найголовніше – це те, що Україною керують не українці, а бандити-іноземці, які залізли до державного корита”, – постулює один із дописувачів часопису „Україна молода”. Перетворення українців на титульну націю стає магістральною ідеєю передвиборчих гасел „Нашої України” [7, с. 4]. При цьому чітко констатується, що головними національними ворогами виступають євреї та росіяни: „Верховна Рада нарешті має стати українською! Адже нині за своїм національним складом і суттю вона є великими філіями російської Державної Думи та ізраїльського Кнесету. Представників титульної (корінної) нації в ній менше 36 %” [17, с. 3]. Якщо представники ВО „Свобода” утримувалися від критики інших опозиційних сил, то у випадку „Нашої України” до числа „ворогів нації” зараховується і „...великий „українець” Арсеній Яценюк!” [17, с. 3]. Така персоніфікація є безпосереднім натяком на єврейську загрозу для нації, яка бачиться повсюдно.

Представники „Нашої України” застосовують і деперсоніфіковану риторичну маркування ворогів нації. Однак вона виглядає значно м’якше із більшим акцентуванням уваги на антиукраїнській сутності самої політики влади, а не її міфологічним ототожненням із силами зла: „партія влади вчить нас ігнорувати все українське”, „...нас привчають жити в системі координат зла”, „партія регіонів (бандократія)” [27, с. 1–2; 7, с. 4]. Маємо всі підстави висновувати, що критика представників „Нашої України”, спрямована проти влади, є дещо м’якшою у порівнянні із „свободівським” дискурсом з тією однак різницею, що вона містить чітку антиросійську та антисемітську спрямованість.

Розглянувши передвиборчі програми ВО „Свобода” і „Нашої України” та їх презентацію у формі вищеокресленого типу дискурсивних практик, дозволимо собі здійснити кілька зауваг. Представники ВО „Свобода” зазначають, що їхні конституційні пропозиції мають виключно демократичну спрямованість. З одного боку, їх дійсно можна розглядати у контексті моделі консоціальної демократії Лейпхарта з тим, однак, нюансом, що вона передбачає встановлення у відсотковому співвідношенні рівноправного представництва для всіх національних меншин. ВО „Свобода” пропонує нам зовсім інший контекст реформи. Її лідери намагаються добитися нерівноправного відсоткового представництва відповідно до чисельності населення тієї чи іншої етнічної групи, що в сфері державного управління раз і назавжди схилить шальки терезів у бік представників титульної нації та може призвести до дискримінованого становища національних меншин. Останні будуть консервовані у статусі меншості та цілком можуть позбутися можливостей захисту своїх інтересів. Такий стан речей полегшить праворадикальним силам ідентифікацію та ізоляцію етнічних меншостей в Україні. Ми припускаємо, що реалізація відповідних програмних засад може призвести до встановлення в Україні режиму етнократії, який є авторитарним за свою сутність.

Пропозиція введення граfi „національність” до паспорта теж містить в собі не надто демократичний підтекст. Як „Наша Україна”, так і ВО „Свобода” досить часто у своїх

програмних засадах посилалися на приклади західноєвропейських держав. Проте, у випадку із юридичною фіксацією національної ідентифікації поряд із громадянською, представники цих політичних акторів чомусь „забули” відзначити, що такі дії йдуть врозрід із концепцією побудови в Україні політичної нації, що відповідає саме кращим західноєвропейським зразкам етнополітики. Г. Омельченко з цього приводу зазначає: „На думку Кінаха, Януковича, Тимошенка, Азарова, Кучми... термін „національність” у світовій правовій традиції розуміється як синонім поняття „громадянства”. Бачите, як закрутили, щоб деукраїнізувати нашу націю” [17, с. 4]. Коментуючи це висловлювання, відзначимо, що термін „національність” у багатьох державах Заходу дійсно ототожнюється із громадянством. У Франції, до прикладу, на рівні державної етнополітики влада взагалі не оперує категорією „національна меншина”, ототожнюючи всіх громадян країни із членами французької політичної нації. У англо-французькій мовній традиції нація інтерпретується в етатистському контексті і ототожнюється з державою. Тому немає нічого дивного в тому, що громадянство в цих державах є основним критерієм належності до національної спільноти. Таким чином Кінах, Янукович та ін. „нічого не закручували”, приймаючи відповідні законодавчі нововведення, завдяки яким графу „національність” було виключено з паспортів громадян України. Пропозиції її повернення можна потрактувати як спробу поділу останніх на кілька „сортів” та встановлення ієрархії задоволення їхніх інтересів за національною ознакою.

Аналізуючи передвиборчу програму українських праворадикальних сил у культурній сфері, відзначимо, що ВО „Свобода” означила її передвиборчим концептуальним гаслом „власна гідність”. Про те, який саме контекст вкладається у категорію „гідність”, можна дізнатися із наступного висловлювання: „Новітні яничари наступають на нашу гідність – нищать мову, забирають історичну пам’ять, перекароюють історію за московськими лекалами, топчуть все українське” [28, с. 2]. Відновлення історичної справедливості, мовне питання, а, також, розвиток української науки, культурних традицій та системи освіти у національному руслі – ось перелік питань, якими найбільше переймалися представники ВО „Свободи” у своїй передвиборчій кампанії.

Одним із найважливіших програмних завдань партія проголосила відновлення історичної справедливості [18]. У цьому напрямку, перш за все, робився акцент на „об’єктивному” висвітленні національно-визвольної боротьби українського народу: „вказати у Конституції України..., що незалежна Україна постала як наслідок понад трьохсотлітньої національно-визвольної боротьби українців” [18]. При цьому найбільше уваги представники ВО „Свобода” приділяли найрадикальнішим формам такої боротьби, квінтесенцією чого можна розглядати вимоги щодо героїзації діяльності ОУН-УПА. У цьому контексті апелювання до спадщини УПА супроводжується проголошенням ВО „Свобода” правонаступником ОУН-УПА, завдяки чому підкреслюється неперервність національної боротьби: „Порівняльний аналіз праць ідеологів українського націоналізму, програмних засад ОУН і „Програми захисту українців” та її передвиборчої квінтесенції „Своя влада – Своя власність – Своя гідність” засвідчує: „Свобода” не відступила ані на крок від націоналістичної ідеології...” [13, с. 7]. Риторика у цьому напрямі теж супроводжується низкою протиставлень „білого і чорного”. Якщо всі події та люди, пов’язані з ОУН-УПА, безапеляційно, майже аксіоматично трактуються героями України та підносяться на п’єдестал національної слави, то більшість комуністичних символів проголошуються злочинними, такими, що навіть за нинішніх реалій уособлюють смертельну загрозу для життя нації. „Бандера – наш герой! Покрова – наше свято!”, „ОУН-УПА – державне визнання!”, „Героям УПА – Слава! Українцям – сильну державу!” – це далеко не повний перелік гасел, якими часто послуговувалися представники ВО „Свобода” [12, с. 2]. Символіка ж, пов’язана із комуністичною епохою в рамках цього канонічного дискурсу, трактується вороже: „Ліквідувати і заборонити використання знущальних щодо українців імперсько-большевицьких символів, відзначень дат, пам’ятників та назв на честь катів України” [18].

Ймовірно, що представники ВО „Свободи” взагалі не допускають можливим факт існування українського націонал-комунізму (що нині є доведено вітчизняною історичною наукою).

Ще однією історичною проблемою, на якій була сфокусована увага ВО „Свобода”, є визнання Голодомору геноцидом української нації. Продовжуючи діяльність В. Ющенко у цьому напрямі, представники „Свободи” пропонують введення кримінальної відповідальності за публічне заперечення геноцидальної сутності Голодомору [18]. Свого часу відповідні пропозиції лунали з вуст представників „помаранчевої влади”. Мабуть, найкраще їх інтерпретував провідний український історик Г. Касьянов: „Враховуючи ту обставину, що й досі тривають наукові дискусії, зокрема на міжнародному рівні щодо правомірності вживання цього терміну стосовно голоду 1932–1933 років, ця ініціатива виглядала, м’яко кажучи, неоднозначною” [11, с. 64]. Подібні нововведення означатимуть, що українські історики можуть бути засуджені за власну наукову позицію (адже факт геноциду на сьогодні ще не є остаточно науково доведеним), що є нонсенсом для будь-якої цивілізованої демократичної держави. Окрім того, у жодній західній державі, де схоже законодавство було впроваджене, кримінальна відповідальність за невизнання геноциду не передбачає покарання за саму лишень інтерпретацію злочину [11, с. 64].

Проте найбільш резонансно напередодні виборів риторика праворадикалів звучала у мовному питанні. Прийняття законодавчих нововведень, згідно з якими російській мові було надано статус регіональної, викликало бурхливу реакцію у представників ВО „Свобода”. У своїй „Програмі захисту українців” об’єднання задекларувало необхідність „регламентувати вживання української мови у ЗМІ відповідно до кількості українців – не менше ніж 78 % їх площі та ефірного часу” [18]. Майже одразу після прийняття законодавчих нововведень у мовному питанні „свободівці” почали ширити агітаційні матеріали із закликами „не розмовляй і не пиши російською”, „не читай російськомовних газет”, „моя мова – моя Свобода”, а слова Ліни Костенко „нації вмирають не від інфаркту – спочатку їм відбирають мову” стали магістральною ідеєю мовної пропаганди об’єднання [25, с. 4; 22, с. 5]. Дискурс із цього питання поступово набирив маніхейської сутності: „Перш за все ми кажемо: голосуйте за ті партії і тих кандидатів, які захищають українську мову. Якщо цього кандидати не роблять, це означає, що вони проти української держави і не хочуть її захищати...” (іншими словами: хто не з нами, той проти нас, третього не дано) [24, с. 6]. На сторінках преси об’єднання з’являється термін „лінгвоцид”, що надає нищівній критиці мовного законодавства есхатологічного для української нації звучання [1, с. 9]. Тому можемо констатувати: дискурс ВО „Свободи” у мовному питанні містить все ті ж елементи тоталітарного характеру, що й в інших сферах.

Схоже виглядає і позиція „Нашої України” у сферах історико-культурного та мовно-культурного розвитку нації із тією різницею, що вона позбавлена чітких програмних рис та сутності і виглядає більш розмито. Представники „Нашої України” теж пропагували відновлення історичної справедливості, фокусуючи найбільше уваги на „...споконвічній боротьбі нашої нації за свою державу...” [26, с. 1]. Майже ідентично із поглядами лідерів „Свободи” „помаранчеві” фокусували увагу на проблемах визнання Голодомору геноцидом і вшанування діяльності ОУН-УПА. Пропаганда визнання ОУН та УПА борцями за визволення нації містить більш демократичну спрямованість у порівнянні з відповідною риторикою ВО „Свобода”. Зокрема, у програмі „Нашої України” задекларовано визнання як воїнів УПА, так і тих українців, що брали участь у бойових діях на боці радянських збройних сил, жертвами тоталітарних режимів [8, с. 16]. Така постановка проблеми, принаймні, більше сприяє об’єднанню нації навколо суперечливих подій минулого. „Наша Україна”, як і ВО „Свобода”, теж проголошує себе правонаступницею ОУН та носієм її ідеалів у сучасній Україні [2, с. 1].

Припускаємо, зважаючи на досить активну політику В. Ющенко задля вшанування жертв Голодомору та визнання його геноцидом на міжнародному рівні, цьому питанню „Наша Україна” у своїх передвиборчій програмі та риторичі приділяла значно менше уваги. Лише

констатувався той факт, що визнання Голодомору як геноциду є позитивним для історико-культурного розвитку народу [8, с. 7].

Не менш важливим „Наша Україна” вважала і мовне питання. Підкреслення антиукраїнської суті нового мовного закону в її риторичі було безапеляційним. Надання російській мові статусу регіональної інтерпретувалося як цілеспрямована стратегія побудови на сході „російської України” [27, с. 1]. Єдина державна мова у виступах лідерів партії та на сторінках її преси була потрактована невід’ємним атрибутом нації, без якого вона не здатна на повноцінний розвиток [17, с. 3].

Незважаючи на схожість дискурсивних практик „Нашої України” і ВО „Свобода” у цьому питанні, представники першої майже відверто натякають на єврейське лобі мовного закону. У рубриці „Жартома про серйозне” „Україна молода” навіть помістила поетичну сатиру із характерною назвою „Про бідного Льову та державну мову”, в якій викривається антиукраїнська мовна позиція русифікованих євреїв [6, с. 4].

Порівнюючи дискурсивні практики ВО „Свободи” та „Нашої України” у історико-культурній та мовно-культурній сферах, маємо всі підстави констатувати їх значну схожість. Найбільш суттєвою відмінністю між ними є хіба що чітко виражені антисемітські риси у дискурсі „Нашої України”, чого не зустрічається в риторичі її конкурентів.

Враховуючи надмірну актуалізацію мовного питання представниками „Нашої України” та ВО „Свободи”, висловимо кілька аналітичних міркувань із цього приводу. У праворадикальному передвиборчому дискурсі наступ на українську мову було проголошено „початком кінця” для української нації. Така драматична риторика не витримує жодної критики. Із цього приводу влучно висловилася В. Наріжна у своїй авторській колонці на сайті „historians.in.ua”: „Звісно, мова є важливою складовою національної ідентичності, але наразі певна частина українців поводить ся так, ніби застрягла в колоніальному минулому, де мова – не складова національної ідентичності, а останній, і то ненадійний, притулок” [14]. Доповнюючи слова авторки, відзначимо, що згідно з етнополітичними критеріями мова, звісно, є однією з найважливіших рис буття нації, однак далеко не головною ознакою модерних національних спільнот, де ключову роль відіграють панівний статус національного в ієрархії ідентичностей членів спільноти та національний суверенітет, побудований на засадах юридичної рівності всіх її членів. Досить важливу роль відіграє і єдина національна економіка. Тому з певністю констатуємо: йдучи на повідку передвиборчого агітаційного мовного нововведення Партії регіонів (а по іншому його охарактеризувати не можна, адже ніяких суттєвих змін, окрім фінансових затрат, цей закон не викликав), політичні актори праворадикального спрямування ініціювали формування есхатологічного дискурсу навколо подальшої долі української нації. Чомусь ніхто з їхніх представників у процесі цієї масштабної публічної дискусії не пригадав приклади Швейцарії, Бельгії, Нідерландів, Канади, Індії, де мова взагалі не є ознакою політичних націй, а дво- і тримовність зовсім не перешкоджають успішному національному розвитку згаданих держав. Цей приклад, звісно, не означає, що Україна повинна надавати російській статус другої державної мови, однак підтверджує наступне: наявність у нашій державі значної частини російськомовних українців не є критерієм оцінки їхньої ідентичності та не несе в собі жодної „смертельної загрози” існуванню української нації. Відповідні міркування промовисто підтверджуються політичною позицією у цьому питанні російськомовного В. Кличка, який неодноразово публічно декларував своє негативне ставлення до надання російській статусу регіональної мови в Україні.

Чи не найбільша увага „Нашої України” та ВО „Свободи” була сфокусована на економічних проблемах України. У програмі другої вже тривалий час декларувалася програма українського економічного націоналізму. Її риторика у цій передвиборчій кампанії особливо не змінилася. Об’єднання навіть прив’язало свої економічні пропозиції до відповідних гасел ОУН-УПА: „УПА боролася за те, аби стратегічні підприємства були національною власністю. Так само і „Свобода” виступає за те, щоб усі стратегічні

підприємства належали державі... ОУН, піклуючись про здоров'я нації, активно проводила антиалкогольні кампанії. Так само і „Свобода” послідовно виступає за здоровий спосіб життя” [13, с. 7]. Націоналізація підприємств стратегічного значення, заборона продажу сільськогосподарських угідь, підтримка розвитку дрібного і середнього бізнесу, боротьба з алкогольним – ключові ідейні концепти економічної програми „свободівців”. Все це дає підстави постулювати про те, що ВО „Свобода” в економічній сфері стоїть на позиціях національного етатизму. Однак у цій передвиборчій програмі з усіх статей та програмних положень об'єднання було виключено словосполучення „економічний націоналізм”, яке донедавна там досить часто фігурувало. І це при тому, що сама сутність тієї програми, що раніше називалася економічним націоналізмом, майже не змінилася. Припускаємо, подібне дискурсивне нововведення ВО „Свобода” запровадило з метою уникнення можливих звинувачень у тому, що його лідери прагнуть досягти добробуту українців коштом національних меншин, які проживають в нашій державі і які неодноразово звинувачувалися праворадикалами у монополізації бізнесу. Інші ж риси дискурсивної практики „свободівців” є ідентичними їхній риторичній, висвітленій у першому блоці статті (дискурсивна презентація програмних засад у політичній сфері). Висловлювання на кшталт „кланово-олігархічна влада” в різних інтерпретаціях переповнювали пресу та агітаційні матеріали політичної сили, а заклик до її усунення виступав магістральною ідеєю політико-економічної ідеології.

Передвиборчий дискурс „Нашої України” в економічній сфері виглядає майже ідентично. При цьому, на відмінну від політичної та культурної сфер, економічна платформа „помаранчевих” містить риси чітко структурованої програми дій. Останнє, припускаємо, обумовлено тим, що економічний націоналізм був задекларований виборчим партійним блоком В. Ющенко головним завданням у порядку денному української публічної політики. Орієнтація на власні ресурси, державна підтримка національного товаровиробника, обмеження доступу на український ринок іноземних товарів та послуг, підтримка розвитку українського фермерського господарювання, сприятливі умови дрібному бізнесу – стислий перелік головних ідей економічної ідеології „Нашої України” [8, с. 12–14]. Остання, на відмінну від ВО „Свободи”, не тільки не уникала словосполучення економічний націоналізм, а й навіть зробила його своїм головним пропагандистським гаслом, яке українці протягом усієї передвиборчої кампанії могли читати з усіх біл-бордів політичної сили. Представники „Нашої України” досить часто покликалися до глибоких історичних коренів походження українського економічного націоналізму, який вже мав місце на західноукраїнських землях у міжвоєнний період: „Згадаймо гасло „Свій до свого по своє”, яке свого часу допомогло відродити економіку Західної України...” [3, с. 2].

Політика влади в економічній сфері у „свободівському” дусі трактувалася як абсолютна монополізація та олігархізація бізнесу із тією різницею, що „Наша Україна” додала до неї більше термінології, статистичних даних та пояснень закономірностей економічного розвитку України [8, с. 17]. Передвиборчий економічний дискурс В. Ющенко містить і елементи оруелівського „новоязу”. Щоб додати драматизму нинішній політиці влади, лідер „Нашої України” неодноразово використовує неіснуючу в науці категорію „економічний геноцид” [27, с. 1]. Нововведенням „Нашої України” стала і відверта критика функціонування єврейського бізнесу із недвозначними натяками на його „паразитичну” сутність. Зокрема, висловлюючись щодо розвитку українського спорту, Г. Омельченко зазначив таке: „Коли дивлюся чемпіонат України з футболу, то таке враження, що потрапив в Африку чи Ізраїль. ... Дві третини клубів належать євреям-мільярдерам і мільйонерам” [17, с. 3].

Підсумовуючи аналіз економічних риторик ВО „Свободи” та „Нашої України”, відзначимо їх значну схожість. Ключові відмінності між ними полягали у тому, що друга відверто оперувала категорією „економічний націоналізм” та, знову ж таки, містила елементи антисемітизму. Набагато чіткіше і послідовніше простежувалося й апелювання оточення В. Ющенко до історичних традицій економічного націоналізму українців.

Варто зазначити, що економічна програма, оперта на ґрунті націоналізму при здійсненні поверхневого аналізу, була чи не єдиною конструктивною ідеєю, пропагованою в демократичному дусі. Однак, по-перше, вона позначилася домінантою віктимності українців як об'єктів колоніальної політики „чужої” влади, що містить в собі прихований підтекст: щоб досягти кращого рівня добробуту українці повинні виступити проти панування „чужого” бізнесу. По-друге, сам по собі економічний націоналізм в умовах інтенсивної глобалізації сьогодні виглядає скоріше як артефакт, прогресивна ідея, взята з минулого, однак не надто корисна сьогодні. Представники „Нашої України” у передвиборчій пропаганді часто посилалися на високорозвинуті держави, які здійснюють політику протегування своєму товаровиробнику [3, с. 2]. Приклади західних держав, які застосовують відповідні ідейні концепти на практиці, виглядають надто перебільшено: жодна з економічно найрозвинутіших держав сьогодні не декларує на офіційному державному рівні ідеологію економічного націоналізму, а лише вдається до деяких його елементів епізодично. У цьому контексті навіть політику антидемпінгових заходів ЄС (транснаціонального інтеграційного об'єднання) подекуди можна охарактеризувати як економічний націоналізм чи, скоріше, транснаціональний націоналізм, що взагалі робить сумнівним вживання цієї категорії у таких випадках та потребує значного методологічного оновлення.

Тому висловимо гіпотезу: українську економіку може врятувати не націоналізм, а ліберальний ринок із вільним конкурентним простором, що посприє демонополізації і деолігархізації бізнесу. Адже сьогодні Україна не сповідує жодну із двох провідних моделей державної економічної політики: ліберальний і соціальний ринок. Пропагуючи соціальну політику на рівні популізму як виправдання надмірного державного втручання в економічні процеси, більшість політичних сил насправді її не здійснюють. Українська економіка сьогодні – це „гібридна” модель, що поєднує найгірші риси лібералізму та соціалізму і навряд чи націоналізм може стати панацеєю від такої „хвороби”. Допуск іноземних корпорацій із їхніми високоякісними товарами, послугами та інвестиціями здатен суттєво покращити ситуацію. Теза націоналістів про те, що лібералізація державної економічної політики може призвести до занепаду українського товаровиробника, сьогодні виглядає не надто правдоподібно, адже згідно з аксіомою ринку, там, де має місце конкуренція, відбувається не занепад, а вдосконалення національного бізнесу.

Підсумовуючи здійснений аналіз ідейних концептів та дискурсивних практик їх презентації політичними акторами праворадикального спрямування у виборчій кампанії 2012 р., виділимо кілька спільних та відмінних для ВО „Свободи” та „Нашої України” рис. „Наша Україна” у цій передвиборчій кампанії, на відмінну від ВО „Свобода”, не завуальовувала власного антисемітизму. У виступах її лідерів та на сторінках преси чітко вказується на російське та єврейське походження більшості сучасних українських проблем. У ВО „Свобода” цей контекст дискурсу виглядає дещо розмито. У цьому випадку чітка асоціація із конкретними етнонаціональними групами замінена узагальнюючими висловлюваннями „чужі”, „національні меншини”, „національні вороги України”. Припускаємо, не відмовляючись від своїх націоналістичних ідей, партія таким чином здійснювала боротьбу за голоси тих виборців, які не є симпатиками праворадикальних лозунгів та нагнітання міжетнічної напруги. Програмні засади та риторика „Нашої України” досить часто позбавлені чіткої структурованості та стрункості. Тому констатуємо: передвиборчий націоналістичний дискурс ВО „Свободи” виглядає більш досконалим та витонченішим у порівнянні з надто радикально прямолінійними висловлюваннями представників „Нашої України”. В усьому іншому як програмні положення, так і їх дискурсивна презентація в обох політичних сил є майже ідентичними. Звідси дозволимо собі зробити таке гіпотетичне припущення: у зв'язку з тим, що під оглядом соціологічних даних шанси на перемогу у виборах „Нашої України” першопочатково були мінімальними, то вона цілком свідомо дублювала програмні положення та риторику ВО „Свободи”, виступаючи „технічним кандидатом”, що виконував завдання відібрати голоси виборців у „прохідної”

партії.

Що стосується характеристики дискурсу націоналізму як такого, то висловимо наступні міркування. Сьогодні продовжує відбуватися політичне маніпулювання з апеляцією до „традицій українського антисемітизму”, „антимоскалізму” та „колоніалізму”. Україна і надалі розглядається як сировинний придаток, терен панування чужоземців-визискувачів, тільки вже у дещо модернізованому контексті. Визнання ж факту наявності *української* олігархічної влади, яка здійснює послідовну економічну дискримінацію „своїх”, для націоналістів виглядає мабуть чимось протиприродним.

Популярність таких елементів політичної ідеології пов’язана із тривалим домінуванням на українських землях міфу, сконструйованого тоталітарним політичним дискурсом. Його можна визначити як „очікування встановлення земного раю”. Ототожнення економічного добробуту із приходом до влади „українців” у цьому випадку є націоналістичною (ідеологічною) пасткою для електорату. У кращих традиціях тоталітарного (міжвоєнного праворадикального та радянського) дискурсу відбуваються подальші спроби формування „комплексу очікування месії” (української влади) та „земного раю”, який він подарує зі своїм приходом із тією суттєвою різницею, що він вже прийшов, однак його чомусь не помітили (не визнали легітимним). Українцям знову намагаються запропонувати ідею майбутнього „земного раю” замість пропозицій конструктивної програми вирішення існуючих проблем, побудованої на засадах прагматичного політичного менеджменту.

Підсумовуючи, констатуємо факт домінування тоталітарної риторики в передвиборчому дискурсі українського націоналізму. Він будується на „анти-”, що позбавляє саму ідеологію конструктивного модернізаційного потенціалу. Така ситуація спонукає визнати той факт, що націоналізм в Україні і надалі перебуватиме у статусі вузькорегіональної ідеології, залишаючись на маргінесі як у виборчих кампаніях, так і в політичному житті держави в цілому. Успіх на виборах ВО „Свобода” слід пояснювати скоріше наслідком непродуманої національної політики Партії регіонів, ніж популярністю серед українців радикального націоналізму, адже світоглядні ідейні орієнтири виборців не здатні радикально змінюватися протягом кількох років. А практика свідчить, що правий націоналізм навіть у галицьких областях протягом усієї незалежності України ніколи не користувався особливою популярністю серед виборців (інакше ВО „Свобода” чи інша праворадикальна партія потрапила б до Верховної Ради набагато раніше).

Список використаних джерел і літератури

1. Біллик О. Маємо захистити найдорожче – навчання та виховання дітей на національному ґрунті / О. Білик // ВО Свобода. – № 164. – С. 9.
2. Брацюнь С. За ідею, а не за гроші / Степан Брацюнь // Україна молода. – Спецвипуск, жовтень 2012. – С. 1–2.
3. Бугаєнко М. Культ власного виробника. Україну врятує економічний націоналізм / Марко Бугаєнко // Україна молода. – Спецвипуск, вересень 2012. – С. 2.
4. Велика політика – Н. Королевська проти О. Тягнибока (телеканал Інтер) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.youtube.com/watch?v=uFeFhrQ3YVA>
5. Виступ Тягнибока у телепрограмі „Гравітація” (м. Севастополь) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.krym.svoboda.org.ua>
6. Глазовий П. Про бідного Льову та державну мову / Павло Глазовий // Україна молода. – Спецвипуск, жовтень 2012. – С. 4.
7. Демус М. Женить із порога яничар! / Марія Демус // Україна молода. – Спецвипуск, вересень 2012. – С. 4.
8. Єдина патріотична команда. Запитання та відповіді. Українці за „Нашу Україну”. – №14. – б. м. : б.в., б. р. – 23 с.

9. Жодного голосу – кандидатів від влади або провладному ставленикові, що маскується під щедрого незалежного мецената // ВО Свобода. – № 165. – С. 3.
10. Злочинна інформаційна блокада: тривають хакерські атаки на свободівські сайти // ВО Свобода. – № 172. – С. 6.
11. Касьянов Г. Danse macabre: голод 1932–1933 років у політиці, масовій свідомості та історіографії (1980-ті – початок 2000-х) / Георгій Касьянов; Ін-т історії України НАН України. – К. : Наш час, 2010. – 271 с.
12. Київ. Покрова. Марш боротьби // ВО Свобода. – № 171. – С. 1–3.
13. Костюк Є. За що насправді боролися українські повстанці? І за що продовжує боротися „Свобода” / Євген Костюк // ВО Свобода. – № 170. – С. 1, 7.
14. Наріжна В. Мексиканський серіал про українську мову [Електронний ресурс] / Вікторія Наріжна // Авторська колонка. – Режим доступу : <http://www.historians.in.ua/index.php/avtorska-kolonka/348-viktoriia-narizhna-meksykanskyi-serial-pro-ukrainsku-movu>
15. Обов’язково прийдіть на вибори 28 жовтня! Переконайте своїх рідних, знайомих, сусідів – прийти і обрати „Свободу”! // ВО Свобода. – № 172. – С. 1, 4.
16. Олег Тягнибок: „При нинішній ситуації „третіх сил” в Україні бути просто не може” / Олег Тягнибок // ВО Свобода. – № 172. – С. 3.
17. Омельченко Г. В українців вкрали національність! / Григорій Омельченко // Україна молода. – Спецвипуск, жовтень 2012. – С. 3–4.
18. Програма захисту українців [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.svoboda.org.ua/pro_partiyu/prohrama
19. Роман Коваль: „Хтось повинен дати здачі цій владі – і „Свобода” це зробить” / Роман Коваль // ВО Свобода. – № 171. – С. 3.
20. Студентам 2 гривні, Ківалову – 200 тисяч // ВО Свобода. – № 170. – С. 6.
21. Теория политики: Учебное пособие / Под ред. Б. А. Исаева. – СПб. : Питер, 2008. – 464 с.
22. Українко, українцю! Якщо тобі не байдуже, в якій країні будуть жити твої діти протестуй проти мовного геноциду українців // ВО Свобода. – № 166. – С. 5.
23. Ультраправий марш: у Європі активізуються ультраправі // Народний оглядач [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sd.org.ua/news.php?id=20959>
24. Філарет: „Ми просимо голосувати за тих, хто захищає українську мову” // ВО Свобода. – № 168. – С. 6.
25. Чорний календар русифікації. „Общепонятний” став регіональним й у Дніпропетровську // ВО Свобода. – № 167. – С. 4.
26. Ющенко В. 14 жовтня – Покрова. День УПА та Українського козацтва / Віктор Ющенко // Україна молода. – Спецвипуск, жовтень 2012. – С. 1–2.
27. Ющенко В. Є проект національної гідності / Віктор Ющенко // Україна молода. – Спецвипуск, вересень 2012. – С. 1–2.
28. 21 рік Україна без окупації. Час вибороти Незалежність для нації! Відозва Всеукраїнського об’єднання „Свобода” до Дня Незалежності // ВО Свобода. – № 163. – С. 2.